



Ю. В. Вінтюк

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6263-4744> – Ю. В. Вінтюк

✉ yurvin@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ІСТОРИЗМУ ПРИ ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГІВ

У статті розглянуті питання можливостей формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів у процесі набуття знань з історії психології; здійснений огляд наукових публікацій за темою дослідження, з'ясовано наявні підходи до її вивчення. Встановлено, що опанування знань з історії психології є важливою для майбутніх психологів дисципліною, оскільки вона поєднує в собі знання з багатьох інших дисциплін; тому їх зміст становлять ті знання, які були отримані з інших курсів – загальної, вікової, педагогічної чи соціальної психології тощо. З іншого боку, історія психології дозволяє звести ці знання в єдину цілісну систему, зрозуміти логіку появи і подальшого розвитку сучасної психологічної науки, причини зміни її предмета, підходів, методів, основної проблематики тощо. Відповідно, цей предмет спрямований на підвищення психологічної і професійної компетентності психолога та збагачення і поглиблення психологічних знань. Розглянуто історичний аспект підготовки фахівців; висвітлений історичний аспект вивчення психології; з'ясовано історичний аспект роботи фахового психолога. Встановлено, що розуміння психіки як продукту історичного розвитку зумовило необхідність створення відповідного, а саме історичного підходу до її вивчення. Такий підхід виникає внаслідок взаємодії і поєднання принципу розвитку та принципу об'єктивного, експериментального вивчення психіки. Відповідно, принцип розвитку стає детермінуючим для пояснення процесу формування психіки у його цілісності, а умовою адекватного розуміння процесу розвитку стає дослідження, яке дає змогу виявити закономірності, зрозуміти сутність генетичного процесу. Показано, що такий підхід можна застосувати і до процесу формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів, який відбувається під час їхньої фахової підготовки у закладах вищої освіти. Зроблені висновки з проведеної роботи і намічені перспективних досліджень у цьому напрямку.

Ключові слова: підготовка майбутніх фахових психологів, принцип історизму, формування професійної компетентності, історичний аспект вивчення психології, історичний аспект становлення фахового психолога.

Yu. V. Vintiuk

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF THE HISTORIC PRINCIPLE DURING FORMATION PROFESSIONAL COMPETENCE OF PSYCHOLOGISTS

The article examines issues related to the possibilities of forming the professional competence of future professional psychologists in the process of acquiring knowledge from the history of psychology; a review of scientific publications on the research topic was carried out, the available approaches to its study were clarified. It has been established that mastering knowledge of the history of psychology is an important discipline for future psychologists, as it combines knowledge from many other disciplines; therefore, their content consists of the knowledge that was obtained from other courses - general, age-related, pedagogical or social psychology, etc. On the other hand, the history of psychology allows us to combine this knowledge into a single coherent system, to understand the logic of the emergence and further development of modern psychological science, the reasons for changing its subject, approaches, methods, main issues, etc. Accordingly, this subject is aimed at increasing the psychological and professional competence of a psychologist and enriching and deepening psychological knowledge. The historical aspect of specialist training is considered; the historical aspect of the study of psychology is highlighted; the historical aspect of the work of a professional psychologist is clarified. It has been established that the understanding of the psyche as a product of historical development necessitated the creation of an appropriate, namely, a historical approach to its study. This approach arises as a result of the interaction and combination of the principle of development and the principle of objective, experimental study of the psyche. Accordingly, the principle of development becomes decisive for the explanation of the process of formation of the psyche in its integrity, and the condition for an adequate understanding of the development process is research that allows us to identify existing patterns and understand the essence of the genetic process. It is shown that this approach can be applied to the process of forming the professional competence of future

professional psychologists, which takes place during their professional training in institutions of higher education. Conclusions are drawn from the work carried out and prospective research in this direction is planned.

Keywords: training of future professional psychologists, principle of historicism, formation of professional competence, historical aspect of studying psychology, historical aspect of becoming a professional psychologist.

Постановка проблеми. Згідно з поширеною думкою, призначення історичних знань полягає в тому, щоб допомогти кожній людині дізнатися як про своє походження, так і про свій рід, народність, націю, їхнє виникнення та подальше становлення, аж до наших днів. В історичних даних можна також знайти відомості про видатних людей, які зробили вагомий внесок у розвиток різних галузей суспільної діяльності, перш за все культури, науки і освіти. Не менш важливим є те, що історія показує людям помилки, зроблені в минулому, а тому дає змогу не повторювати, або й навіть виправити їх. Все сказане повною мірою стосується проблеми набуття історичних знань при вивченні кожної науки, психології зокрема. Звідси слідує необхідність розгляду можливостей формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів у процесі набуття знань з історії психології, що робить актуальним ретельне висвітлення цієї теми.

Мета роботи: розглянути можливості реалізації принципу історизму при формуванні професійної компетентності фахових психологів.

Завдання дослідження:

- здійснити огляд наукових публікацій за темою дослідження, з'ясувати наявні підходи до її вивчення;
- розглянути роль історичних знань у процесі підготовки фахівців, висвітлити значення історичних знань для вивчення психології;
- з'ясувати застосування історичних знань у роботі фахового психолога;
- зробити висновки з проведеної роботи і намітити перспективних досліджень у даному напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Публікацій у доступній фаховій літературі на цю тему виявлено не багато, передусім вони стосуються вивчення історії психології в процесі підготовки майбутніх фахових психологів. Виходячи з наявного, передусім необхідно відзначити такі публікації: І. М. Євченка і А. М. Маслока [3], С. М. Жукова і Т. В. Жукова [4], М. С. Корольчука і П. П. Криворучка [8], О. М. Кокуна [9], М. М. Махнія [10], В. А. Роменця [12; 14-15], В. А. Роменця й І. П. Манохи [13], В. В. Ягупова [16], збірки публікацій груп авторів [5 – 7; 11], а також власні публікації [1; 2] та деякі інші.

У наявних публікаціях відзначається, що наявність знань з історії психології є необхідною і важливою для професійних психологів дисципліною, причому не лише через те що вона поєднує в собі знання з низки

різних дисциплін. Одні автори вказують на те, що її зміст становить ті знання, які були отримані з інших галузей наукової психології, передусім загальної, вікової, педагогічної чи соціальної тощо. Натомість інші відзначають, що історія психології дозволяє звести ці знання в цілісну систему, допомагає зрозуміти логіку появи і подальшого розвитку психологічної науки, причини неодноразової зміни її предмета, підходів, методів, основної проблематики тощо. Відповідно, цей предмет спрямований на підвищення психологічної і професійної компетентності психолога та збагачення і поглиблення психологічних знань.

Однак, незважаючи на те, що значення вивчення історії психології для процесу підготовки майбутніх фахових психологів у наявних публікаціях висвітлено достатньо повно, як і сам процес набуття необхідних знань, можливості формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів у процесі набуття знань з історії психології висвітлено недостатньо; розгляд різних аспектів цієї проблеми у наявних публікаціях також відсутній. Висвітленню не вивчених сторін проблеми, що перебуває в центрі розгляду, присвячене це дослідження.

Публікація є продовженням попередніх досліджень з цієї теми [1 - `2], і передбачає подальшу роботу у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз публікацій за темою дослідження дає можливість констатувати, що їх особливістю є розгляд окремих історичних аспектів психологічної науки, важливих для фахової підготовки майбутніх психологів. Незалежно від сфери діяльності та використаних підходів їх об'єднує застосування принципу історизму: в наукових дослідженнях, зокрема, у психології, педагогіці, а також у практичній діяльності фахових психологів і в процесі їхньої підготовки.

Принцип історизму належить до основних у сучасній науці; він потребує розгляду відомих історичних фактів, подій і явищ відповідно до конкретних історичних обставин, у їхньому взаємозв'язку та взаємозумовленості [5, с. 8]. Відповідно, кожне історичне явище потрібно вивчати в динаміці, тобто дослідник повинен встановити як воно виникло, які етапи розвитку пройшло, яким стало у той чи інший відтинок часу. Такий принцип потребує також, щоб будь-яке історичне явище вивчалось в зв'язку з конкретним

історичним досвідом, і висвітлювалося з врахуванням подальших подій.

Цей принцип в психології сьогодні є одним з наукових підходів до вивчення дійсності, природних феноменів і суспільних явищ у їхній динаміці, процесі постійних змін, а також розвитку в часі, тобто в їх закономірному послідовному розвитку. Він вимагає здійснювати аналіз об'єктів вивчення в зв'язку з наявними історичними умовами їхнього існування, в контексті конкретного часу, у їхньому розвитку, тобто у минулому, теперішньому і майбутньому.

Принцип історизму в науці дозволяє розуміти будь-які явища дійсності, зокрема, психічні явища, в динаміці, у процесі їхнього виникнення і становлення. Якщо використати його до оцінки, наприклад, течій і напрямків психології, то схема розгляду може бути такою: коли, де й як певна течія виникла; що вона становила зі себе в період своєї появи і розвитку; чому згодом почала зазнавати змін, її програми, підходи і методи; стратегічні та тактичні завдання цієї течії чи напрямку на різних етапах діяльності; чим зрештою стала ця течія чи напрямок у кожний конкретний історичний період [8, с. 12].

У сучасній науці сформувався розуміння того, що феномен особистості людини – факт історичного розвитку культури. При цьому кожна епоха виробляє специфічну, відповідну їй ментальність; історично зумовлені зміни умов життя людини не тільки впливають, а часто і визначають розвиток психіки людини, особливості її особистості й індивідуальності. Встановлено, що феномени буття та розвитку особистості завжди є історично обумовленими, а індивідуальна свідомість будь-якої людини включає також історичну свідомість. Тому розуміння людини і її психологічних особливостей є неможливим поза межами історичних процесів, а тому лише знання історичного розвитку й зумовлених ним змін будь-якого психічного явища забезпечує його адекватне пояснення та розуміння.

Не тільки виникнення, розвиток але й вивчення психології неодмінно містить історичний аспект, який присутній при вивченні будь-якої теми з психології. Так, при вивченні теми «Темперамент» виклад неодмінно потрібно розпочинати з розповіді про те, як і коли виникла необхідність його дослідження; про термі міркування з цього приводу в античності; подальший розвиток цих ідей у подальші часи, аж до створення науково обґрунтованої теорії темпераменту у ХХ ст. Аналогічно при вивченні теми «Характер» виклад доцільно розпочинати з історичного екскурсу вивчення питання. Починати потрібно з констатації факту, що спроби поділити людей на певні типи – у відповідності до властивих їм особливостей поведінки – відомі з давніх часів.

Мислителі ще у давнину намагалися пізнати людину, але через багатство проявів поведінки зробити це виявилось неможливо. Тому доцільно було спочатку поділити людей на типи, а потім дослідити кожен тип зокрема [цит. за 2, с. 65]. Певні міркування з цього приводу трапляються у працях Платона, Арістотеля, Феофраста. Проте спроби створити науково обґрунтовані типології характерів були зроблені вже у ХХ ст.

Виклад будь-якої теми, з психології зокрема, доцільно розпочинати з самого початку виникнення і дослідження певного питання, саму психологію також необхідно вивчати з вивчення її історії. З цього приводу історик психології М. Г. Ярошевський констатує таке: «Історія психології – це життєопис, життєрозуміння цієї науки» [цит. за 2, с. 65]. Інакше кажучи, якщо будь-хто хоче зрозуміти, чому саме такою є сучасна психологія, необхідно спочатку дізнатися про те, як вона виникла, і як відбувався хід її становлення та розвитку. Крім того, знання історії психології систематизує та надає значення тій психологічній інформації, яка вже відома, сприяє її різнобічному сприйманню. Так розуміння минулого пояснює сучасне і дає змогу побачити перспективи на майбутнє. Все це є необхідними компонентами професійної компетентності психолога.

Доречно також відзначити, що вивчення історії психології об'єднує всі галузі психологічного дослідження і проблеми сучасної психології, що дозволяє виявити зв'язки між різноманітними ідеями, підходами, поглядами, теоріями та концепціями. Історія психології не лише ознайомлює з різними фактами та історичними подіями, але й навчає мислити, розуміти і оцінювати конкретні психологічні явища та підходи до їх вивчення. Значення вивчення історії психології полягає також у тому, що ці знання є основою професійної культури психологів у різноманітних сферах їхньої діяльності.

Якщо підготовку майбутнього фахового психолога можна розглядати як процес формування його професійної компетентності, то всю подальшу професійну діяльність можна розглядати як процес її постійного вдосконалення. І цей процес не тільки має свою історію, але й передбачає подальше розширення та поглиблення знань з історії психології, а також використання у процесі проведення досліджень та генерування нових знань тих самих підходів і принципів, які є спільними для застосування історичного підходу в інших видах діяльності, як науковця так і практикуючого психолога. Далі у цьому дослідженні буде показано, що всі особливості професійної компетентності майбутнього фахового психолога,

сформовані в процесі набуття знань з історії психології, будуть використовуватися у подальшій роботі за обраним фахом.

Для початку слід відзначити, що головною базовою категорією, яка характеризує процес формування особистості фахівця, тобто визначає мету, завдання, зміст й основні етапи взаємовпливу професії та особистості, поступове набуття нею необхідного професійного досвіду, вдосконалення необхідних теоретичних знань, практичних вмінь і навичок, а також формування професійно значущих якостей – є професійний розвиток. Під цим поняттям розуміють «...зміни психіки, які відбуваються в ході освоєння певної професії, а саме: здобуття освіти і подальше виконання трудової діяльності. Початок процесу професійного розвитку пов'язують із фактом «...прийняття людиною професії, на рівні особистісного сенсу, та активне включення в процес її опанування» [16, с. 23]. Дана категорія є головною у психології праці та включає: виникнення професійних намірів, професійну освіту, професійне дозрівання, формування, саморозвиток і подальше вдосконалення суб'єкта праці. Через це необхідно враховувати історичний аспект особистісно-професійного розвитку фахівця, який становить зі себе процес розвитку особистості в професійному середовищі, котрий спрямований на максимальну реалізацію її фізичного, духовного, особистісного та професійного потенціалу конкретного фахівця в професійній діяльності, а також на досягнення необхідних результатів у ній.

Не тільки процес становлення та подальшого вдосконалення фахового психолога має свою історію. Його взаємодія, з кожним клієнтом, також має виражений і вагомий історичний аспект, який передбачає реалізацію принципу історизму при виконанні професійних посадових обов'язків. Аналогічно тому, як лікар, здійснюючи взаємодію з клієнтом, фіксує наявні етапи, а тому при кожному її акті здійснює записи, тобто веде «Історію хвороби», так і свою діяльність здійснює й практичний психолог [7]. Причому історія роботи психолога з клієнтом – перше, на що звертають увагу, аналізуючи взаємодію фахівця з тими, хто звернувся за допомогою. Для цього фахівцю необхідно заповнювати всі дані про клієнта так, щоб за необхідності не виникло додаткових запитань, а у нього завжди була повна інформація про перебіг симптомів і результати психологічних впливів. Така історія не лише професійний, але і юридичний документ, тому записи в ній мають бути чіткими і зрозумілими. Змістовні та чіткі записи історії психологічної допомоги є свідченням високої якості психологічно-консультаційного процесу.

Підхід до роботи практичного психолога з позицій вимог об'єктивності вимагає вивчення людини у її діяльності, оскільки про психічні особливості можна скласти уявлення лише за її вчинками. Відповідно важливо вивчати психічні явища не лише у найтипівіших, але і нетипових для цієї особи умовах. Лише у такому випадку можна достатньо повно охарактеризувати особу, як клієнта, і при цьому не упустити нічого важливого. Різномічному аналізу необхідно піддати всі одержані факти, навіть ті, які суперечать один одному. Оскільки саме ці факти можуть привернути увагу, їм обов'язково потрібно знайти пояснення, а для цього доречно провести додаткове вивчення. Саме такий аналіз зазвичай дає можливість знайти вирішення проблеми, наявної у роботі з клієнтом.

Психологічна карта (або психологічна справа) – це сукупність документів, що містить зроблені психологом характеристики, заповнені бланки методик, протоколів зустрічей, висновки тощо, персонального обліку клієнта, які містять максимально повні відомості про психологічні особливості, емоційний стан людини та результати діагностичної, консультативної та інших видів психологічної роботи психолога з ним [7].

Спостереження психічних явищ у їх розвитку є важливим принципом організації психологічних досліджень, оскільки довкілля перебуває у постійному русі, зазнає змін, тому його образ не може бути незмінним. Саме постійна зміна психіки як механізму відображення дійсності вимагає розгляду психічних явищ у їхньому постійному розвитку. Через те що психічні явища невинно змінюються, це обов'язково має бути зафіксовано і при проведенні будь-якого дослідження, спрямованого на їх різномічне вивчення. Тому Психологічна карта повинна містити інформацію про всі зміни, виявлені у процесі взаємодії психолога з клієнтом.

У Психологічній карті мають бути зафіксовані результати застосування використаних діагностичних методик, зроблені висновки та зафіксовані результати діяльності клієнта. Аналогічно, як і в протоколах зустрічей – це необхідно для нагадування того, що було у попередній зустрічі, чи серії зустрічей, причому з вказаним висловлюванням про це чи емоційним відгуком клієнта [цит. за 2, с. 66]. Всі наявні дані фіксують динаміку процесу взаємодії, прогрес або регрес, напрямок подальшого руху або безвихідь, з яких потрібно негайно шукати вихід; все це є доказом того, що психолог постійно працює. Протоколи діагностичних обстежень мають визначену структуру, де вказують дату та час проведення обстеження, місце де воно проводилося, ким, його мета, назви використаних

методик, задіяний стимульний матеріал, перебіг дослідження та одержані результати. Протокол відрізняється від інших документів чіткішою структурою і переважно використовується в освітній та юридичній сфері.

Протоколи і записи результатів зустрічей психолога з клієнтом особливо важливі, якщо здійснюється консультування або ж профілактичні бесіди. У першому випадку – це необхідна підказка, як для того, хто працює з психологом, так і для фахівця, оскільки є підтвердженням того, що психолог працює, а не лише розмовляє з клієнтом. У іншому випадку протокол є обов'язковим документом при проведенні бесіди, в якому зафіксований результат, де в кінці неодмінно написано рекомендації, які клієнт повинен виконувати [7]. Гарантією виконання є особисті підписи психолога та пацієнта; у кожному випадку необхідними є обидва підписи. Своєчасність і акуратність, повнота та точність здійснення записів всіх нюансів взаємодії з клієнтом також характеризують наявний рівень професійної компетентності практичного психолога.

Надані рекомендації важливі при здійсненні підбору персоналу, оскільки дають відповідь на питання куди краще скерувати працювати конкретного претендента на посаду – до офісу або на виїзну роботу, до дитячого садка або в загальноосвітню школу чи в пансіонат до ветеранів праці. Рекомендації також є важливими при спрямуванні дитини до школи, для визначення класу або підбору індивідуальної програми навчання. У соціальній та правовій сфері, як орієнтир – які дії необхідні, щоб досягнути позитивних змін. У медичній сфері – з'ясувати, допомога якого фахівця необхідна а також визначити напрямок корекції та подальшого розвитку. Певні рекомендації можна давати і в психологічному висновку, але в скороченому обсязі.

Після проведення діагностики психолог складає індивідуальний план для подальшої психологічної роботи з клієнтом. Нерідко до нього необхідно включити групові заняття, за певними програмами сприяння сімейному вихованню або для групової роботи з узалежненими [цит. за 2, с. 67]. Такий план є таблицею, яка розділена на кілька стовпців, кожен з яких містить певну інформацію. Перший рядок містить дату; другий – назву та зміст заняття, може включати міжвидомчу взаємодію; третій містить відомості про виконання та підпис. Часом план складається для проведення первинної діагностики і включає необхідну психологічну діагностику, тематику та кількість зустрічей, групові й комплексні заняття, інформацію про міждисциплінарну взаємодію. Проте краще починати із аналізу запиту, ознайомлення з документацією та даними

первинної діагностики, і лише після цього складати план роботи з клієнтом. Після здійснення первинної діагностики та складання плану можна сформулювати попередній висновок, якщо необхідно, можна провести додаткову діагностику.

Крім цього, у роботі практичного психолога є ще спеціальна документація, яка забезпечує змістовну та процесуальну сторони повсякденної професійної діяльності. До такої документації належать різні психологічні висновки: протоколи діагностичних обстежень, корекційних занять, бесід, інтерв'ю, корекційні карти; карти історії психічного розвитку; виписки із психологічних висновків і карт розвитку тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. З'ясовано, що наявність історичного підходу є необхідною вимогою до науковості, у різноманітних сферах знання та діяльності, психології зокрема. Відповідно до цього, завдання як науковця, так і фахівця полягає в послідовному дослідженні складових психічного процесу, який розгортається в часі. Дослідження повинно охоплювати весь процес розвитку конкретного психічного явища, врахувавши всі можливі зміни – від появи до зникнення – і пояснити його сутність, призначення та особливості.

2. Встановлено особливості реалізації надання історичних знань у процесі підготовки майбутніх фахових психологів. Пошук аналогічних досліджень у минулому, використання досвіду попередників, методик чи способів їх застосування, або показників і критеріїв дають фахівцю можливість здійснювати порівняння, знаходити аналогії, виявляти найістотніші та найстійкіші зв'язки явища, яке досліджується, протягом тривалого часу, дозволяє виявити наявні тенденції, зміни педагогічних процесів та явищ тощо.

3. Підтверджено, що історичний аспект наявний у професійній діяльності фахового психолога: його взаємодія, з кожним клієнтом, також має виражений і важливий історичний аспект. Робота з клієнтом передбачає наявність сукупності документів, що містить зроблені психологом характеристики, заповнені бланки методик, протоколів зустрічей, висновки тощо, які фіксують всі види психологічної роботи психолога з ним.

У подальшому передбачено продовжити дослідження даної теми, зокрема, провести емпіричне дослідження впливу знань з історії психології на процес формування професійної компетентності майбутніх фахових психологів.

Список літератури:

1 Вінтюк Ю. В. Історичний аспект підготовки майбутніх психологів: зарубіжний і вітчизняний досвід. Herald Pedagogiki. Nauka i praktyka. 2016. № 8. S. 59-65.

2 Вінтюк Ю. В. Принцип історизму в процесі підготовки і діяльності майбутніх фахових психологів. Вісник черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2022. № 4. С. 62-68.

3 Євченко І. М., Маслюк А. М. Історія психології: філософський період; навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Друкарня "Рута", 2018. 252 с.

4 Жуков С. М., Жукова Т. В. Історія психології: навч. посіб. 2-е вид., допов., виправл. та переробл. К.: Кондор, 2009. 232 с.

5 Історія психології : курс лекцій : навч. посіб. / уклад. Н. В. Гриньова. Умань: Візаві, 2012. 209 с.

6 Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посіб. / Авт-уклад. О. П. Коханова. К.: Інтерсервіс. 2016. 235 с.

7 Карта клієнта психолога. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fondeco.ru/uk/karta-klienta-psihologa-obrazec-sostavlenie-i-zapolnenie-karty-pervichnoi/>

8 Корольчук М. С., Криворучко П. П. Історія психології: навчальний посібник. К.: Ельга, Ніка-центр, 2004. 248 с.

9 Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. К.: ДП «Інформ-аналіт. агентство», 2012. 200 с.

10 Махній М. М. Історія психології : навч. посіб. К.: Видавничий дім "Слово", 2016. 472 с.

11 Педагогіка вищої школи: Навч. посіб./ З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.; За ред. З. Н. Курлянд. – 3-ге вид. перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. 495 с.

12 Роменець В. А. Історія психології ХІХ – початку ХХ століття. К.: Либідь, 2001. 614 с.

13 Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології ХХ століття: навчальний посібник для ВНЗ К.: Либідь, 2003. 989 с.

14 Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: навчальний посібник для студентів ВНЗ. К.: Либідь, 2005. 915 с.

15 Роменець В. А. Історія психології: ХVІІ століття. Епоха просвітництва: навчальний посіб. К.: Либідь, 2006. 1000 с.

16 Ягупов В. В. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. Наукові записки НаУКМА. 2015. Том 175. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 22-28.

References:

1. Vintyuk Y. V. (2016). Historical aspect of training future psychologists: foreign and domestic experience. Herald Pedagogiki. Nauka i praktyka. # 8. S. 59-65. [in Ukr].

2. Vintyuk Yu. V. (2022) The principle of historicism in the process of training and activities of future professional psychologists. Visnyk cherkaskoho universytetu. Series: Pedagogical sciences. # 4. P. 62-68. [in Ukr].

3. Ievchenko I. M., Masliuk A. M. (2018). History of psychology: philosophical period. Kamianets-Podilskyi: Drukarnia "Ruta". 252 s. [in Ukr].

4. Zhukov S. M., Zhukova T. V. (2009). History of psychology: teaching. Manual. 2-e vyd., dopov., vypravl. ta pererobl. Kyiv: Kondor. 232 s. [in Ukr].

5. History of psychology (2012). : course of lectures: teaching manual / uklad. N. V. Hrynova. Uman: Vizavi. 209 s. [in Ukr].

6. History of psychology: from antiquity to the beginning of the 20-th century (2016) : education. manual / Avt-uklad. O. P. Kokhanova. K.: Interservis. 235 s. [in Ukr].

7. Psychologist's client card. URL: <https://fondeco.ru/uk/karta-klienta-psihologa-obrazec-sostavlenie-i-zapolnenie-karty-pervichnoi/> [in Ukr].

8. Korolchuk M. S., Kryvoruchko P. P. (2004) History of psychology: textbook. K.: Elga, Nika center. 248 p. [in Ukr].

9. Kokun O. M. (2012) Psychology of professional development of a modern specialist. K.: SE "Inform-analyt. agency". 200 p. [in Ukr].

10. Makhnii M. M. (2016). History of psychology: education manual. Kyiv: Vydavnychiy dim "Slovo". 472 s. [in Ukr].

11. Higher school pedagogy (2007) : education manual / Z. N. Kurliand, R.I. Khmeliuk, A. V. Semenova ta in.; Za red. Z. N. Kurliand. – 3-he vyd. pererob. i dop. – Kyiv: Znannia. 495 s. [in Ukr].

12. Romanets V. A. (2001) History of psychology of the 19-th - early 20-th centuries. K.: Lybid, 2001. 614 p. [in Ukr].

13. Romanets V. A., Manokha I. P. (2003) History of psychology of the 20-th century: Study guide for universities K.: Lybid. 989 p. [in Ukr].

14. Romanets V. A. (2005) History of psychology: The ancient world. Middle Ages. Revival: Study guide for university students. K.: Lybid. 915 p. [in Ukr].

15. Romanets V. A. (2006) History of psychology: 17-th century. The Age of Enlightenment: A Study Guide. K.: Lybid. 1000 p. [in Ukr].

16. Yagupov V. V. (2015). Professional development of a specialist's personality: concepts, content and features. Naukovi zapysky NaUKMA. Tom 175. Pedagogichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota. S. 22-28. [in Ukr].

© Ю. В. Вінтюк, 2023.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 01.03.2023.

Прийнято до публікації 16.05.2023.